7. *Natsionalni Merezhi Yuniorskikh Asotsiatsii* [National Network of Junior Associations]. Retrieved from: http://www.juniorassociation.org.
8. *Departament lehalizatsii i obednannia hromadian, derzhavnoi reestratsii i drukovanykh zasobiv masovoi informatsii ta informahentstva Ministerstva yustytsii Ukrainy* [Department of legalization the public associations, the state registration service and printed mass media of Ministry of Justice of Ukraine]. Retrieved from: http://old.minjust.gov.ua/33565.
9. *Volonterstvo. Ofitsiinii sait Ministerstva Mista, Molodi ta Sportu Frantsii* [Voluntary. Official Site of Ministry of Urban Affairs, Youth and Sport of France]. Retrieved from: http://www.associations.gouv.fr/75-le-benevole.html.
10. *Vydatky derzhavnogo byudzhetu Ukraini na 2015 rik. Sait Ministerstva molodi ta sportu Ukrainy* [State budget of expenditures of Ukraine for 2015. Website of Ministry of Youth and Sports of Ukraine]. Retrieved from: http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/16124.

УДК 316.722:2-485(=477.7)

І. О. Яковенко, О. В. Канарова, *м. Мелітополь*

ДІАЛОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ РЕЛІГІЙНИХ МЕНШИН У КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ ПРАКТИКАХ НАРОДІВ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я

У статті розглянуто історичні умови формування етноконфесійного різноманіття Північного Приазов'я. Автором досліджено умови переселення колоністів на територію Північного Приазов'я. Виявлено головні чинники, що вплинули на формування діалогічної взаємодії релігійних меншин Північного Приазов'я та становлення етноконфесійних особливостей у духовній та світських сферах: політика Російської імперії щодо пільгового становища переселенців; особливості географічного розташування Північного Приазов'я; близькість поселень національних меншин і превалюючих етносів.

Ключові слова: *етноконфесійність, Північне Приазов'я, релігійні меншини.*

Культурне і духовне відродження української держави зумовило виникнення ряду релігійних організацій, що вирізняються певною конфесійною належністю.

Наявність поліконфесійної регіональності українських земель ставить перед державою питання налагодження конструктивних відносин між релігійними організаціями, а також врахування тенденцій міжнародного співробітництва.

З проголошенням незалежності України і подоланням стереотипності залишків радянської влади зник й інформаційний вакуум стосовно етноконфесійного співробітництва.

Слід зазначити, що при подоланні страху перед церквою, що є пережитками минулої радянської доби, сучасна українська молодь прихильно ставиться до відновлення релігійних і національних стереотипів. Відвідування церкви і національні елементи одягу більше не викликають у молоді певного дискомфорту і незрозумілості.

Доречним у побудові і вдосконаленні релігійної політики України постає досвід діалогічної взаємодії релігійних меншин у Північному Приазов'ї.

Регіон Північного Приазов'я завдяки колоніальній політиці Російської імперії здобув досить цінний досвід етноконфесійного співробітництва. На цій території протягом тривалого часу відбувався діалог і культурна взаємодія різних етносів та конфесій.

Міжконфесійну взаємодію в історії православної церкви розкрито у праці В. Меші. Історію духовних християн досліджувала Т. Нагорна. Над проблемами релігійної історії Російської імперії працював ряд зарубіжних дослідників: О. Полунов, Д. Поспєловський, І. Поздєєва, О. Єршова. Питання єврейських студій порушували у своїх працях вітчизняні і зарубіжні дослідники: Д. Брандес, Й. Дік, О. Найман, Дж. Стейплс, О. Тухватулліна, М. Феллер. Проблемам релігійного й етнічного життя Південної України присвячені праці І. Лимана. Історію німецьких колоністів на території України досліджували І. Кулініч, О. Кудінова, О. Безсонова. Релігійне життя Північного Приазов'я висвітлювали О. Авдєєва, А. Гедьо, Н. Бацак та інші.

Незважаючи на суттєвий доробок вітчизняних і зарубіжних учених щодо історії існування релігійних меншин на території України, питання дослідження практики діалогічної взаємодії залишається не розглянутим.

Метою статті є висвітлення діалогічної взаємодії та етноконфесійних особливостей народів Північного Приазов'я.

Територія Північного Приазов'я здавна була заселеною представниками різних релігійних меншин. Серед них найчисленнішими були етнічні групи українців, росіян, німців, поляків, чехів, болгар та інших.

Хоча кількість представників різних культур була значною, населенню цієї частини України вдавалося чудово вживатися на спільній території і навіть взаємодіяти між собою.

Основним фактором соціального, релігійного та економічного життя населення, звичайно, є територіальна належність. До регіону Північного Приазов'я ми віднесемо Мелітопольський та Бердянський повіти Таврійської губернії, а також Маріупольський повіт Катеринославської губернії. Щодо сучасного адміністративного поділу території України, то О. Авдєєва зазначає, що до Північного Приазов'я належать: «Мелітопольський, Приазовський, Приморський, Бердянський, Чернігівський, Куйбишевський, Розівський, південно-східна частина Пологівського та південна частина Оріхівського районів Запорізької області та південна частина Донецької області» [1, с. 56].

Стосовно заселення вищезгаданої території, слід відзначити ключову ланку побудови діалогічної взаємодії релігійних меншин – політику російського уряду на чолі з Катериною II. Питання міжконфесійного характеру були вирішені наданням можливості селитися на території Росії усім іноземцям, які цього забажають.

Панівною релігією Північного Приазов'я було християнство. Першими переселенцями стали греки, що сповідували християнство, адже на час переселення (1762) еліта кримських татар мала ісламське спрямування і не надавала можливості розвитку християнським конфесіям. Привабливою стороною для переселення греків на територію Північного Приазов'я стало надання певних пільг: можливість отримати 30 десятин землі, відмінності в оподаткуванні і захист від служби в армії.

Греками було створено спочатку селище Маріуполь, що згодом перетворилося на місто. У маріупольській спільноті існував власний суд. Саме тому мешканці цього регіону тривалий час зберігали свою самоідентичність і не зазнавали асиміляції. Варто відзначити, що у 60-х роках XIX століття привілеї грецької спільноти були скасовані російським урядом. Переселенці тепер не мали змоги отримувати пільгові землі і

можливість не служити в армії. Головним поштовхом до втрати самоідентичності і навіть конфесійності стало запровадження шкіл із російською мовою викладання. Закінчивши школи з російською мовою викладання, греки мали змогу обійняти адміністративні посади у російській урядовій системі [2].

Для збільшення чисельності південно-східної частини Малоросії у 1820 році було переселено німецьких колоністів (менонітів) і хрещених євреїв [4].

Найбільшу частину регіону Північного Приазов'я становили малороси і великороси. Взаємодія означених національних меншин на культурному, економічному і релігійному рівнях призвела до асиміляції греків, менонітів і євреїв. Хоча слід зауважити, що зазначені етнічні групи змогли зберегти свою унікальну культуру і національну ідентичність через сферу духовної взаємодії.

Наступні роки (1790-1796) стали досить плідними щодо розселення у Північному Приазов'ї представників різних етносів, які за віросповіданням були католиками, лютеранами, кальвіністами і протестантами.

Досить сприятливим був 1803 рік для розселення німецьких колоністів – менонітів. За даними перепису 1897 року, в Маріупольському повіті проживало 20 тисяч менонітів, більшу частину яких становили лютерани [6].

Меноніти були достатньо працьовитими, й освоєння цілинних земель їм легко давалося. Жили німці-меноніти маленькими компактними групами, дотримувалися своїх звичаїв і обрядів, релігійного способу життя. Слід зауважити, що колонія Розенберг (смт Розівка), Бергталь (с. Республіка), Ямбург (с. Новокрасновка), Марієнталь (с. Мар'янівка) та інші населені пункти Приазовського району були засновані саме менонітами [3].

Появу болгар на території Північного Приазов'я, зокрема у Мелітопольському і Бердянському повітах, відносять до часу потужних міграційних хвиль болгарського населення (1861-1863) з Бессарабських колоній і північно-західної Болгарії. Болгари від уряду отримали статус переселенців і певні пільги (12 десятин землі на особу чоловічої статі) [7, с. 20]. Болгарське населення розміщувалося невеликими групами також між уже існуючими селами у Приморському, Приазовському та Якимівському районах Запорізької області.

Щодо релігійної ідентичності болгар, то основну масу населення становили православні християни.

Більшість новоприбулих болгарських поселенців зосереджувалися в сільській місцевості. Отримання земельних наділів давало можливість населенню прогодувати себе і свої сім'ї. Подальший процес урбанізації дозволив болгарам виїхати в місто.

Асиміляційні процеси серед болгар проходили досить швидко порівняно з німецькими переселенцями-менонітами. Невеликі локальні групи міського населення болгар поступово втрачали свої національні культурні традиції і мовні особливості, замінюючи їх культурними традиціями провідного населення краю [7, с. 20-21].

Чехи на території Північного Приазов'я переселялися з Перекопського повіту (Криму) через непридатність землі для обробітку і вирощування зерна на отриманих наділах. У Мелітопольському повіті Таврійської губернії чехами було засновано колонію Чехоград (сучасна назва – Новгородківка).

Чеські колоністи отримували по 10 десятин на ревізійного переселенця. Переселений люд також виконував зазначені державою трудові повинності. Стосовно самоідентифікації й асиміляційних процесів, то чеські переселенці доволі швидко переймали досвід місцевого населення краю (малоросів і великоросів) у відзначенні релігійних і світських свят. Так, у чехів з'явилися подібні звичаї щодо колядування на православне Різдво. Багато парубочих і дівочих забав серед року також набули процесу заміщення. Наприклад, крадіжка чи підміна вхідної хвіртки на Святого Андрія. Чехами також було перейнято від місцевих жителів обряди, що стосувалися викупу нареченої. Але слід зазначити, що свою релігійну і культурну ідентичність чеським переселенцям вдалося зберегти у вигляді духовних пісень і національних звичаїв [5].

Розселення польського національного етносу на землях Північного Приазов'я розпочалося ще в XVI-XVII століттях, коли частина українських земель перебувала під владою Великого князівства Литовського. Нові міграційні процеси переселення поляків на територію Північного Приазов'я пов'язані із 60-ми роками XIX століття, а саме скасуванням кріпосного права і стрімким розвитком капіталізму. У районах Середнього Придніпров'я і Приазов'я значно збільшилася кількість переселенців, що хотіли заробити грошей на підприємствах, а згодом залишалися на цій території.

Переселенці сповідували католицизм з яскравим конфесійним забарвленням. Католицькі громади, які існували на той час у Південній Україні, намагалися виступати за свої права сповідувати католицизм.

Кінець XIX – початок XX століття вирізнявся наступом російського уряду на католицьку церкву, зокрема етнонаціональна урядова політика сприяла широкому проповідуванню православ'я. Переселенці з областей, що були під владою Польщі, подавали спеціальне прошення для можливості отримання духовного сану і служіннях при православних церквах.

Слід зауважити, що переселенці-поляки спочатку складали присягу на вірність Росії, а потім заповнювали прошення про надання можливості служити при церкві. «Прошення» – спеціальний документ, в якому переселенець повідомляв короткі бібліографічні відомості про себе із зазначенням віросповідання. Новоприбулі поляки служили при православних церквах деякий час, а потім подавали прохання про висвячення у різноманітні духовні сани. Зауважимо, що лист переходу до православного віросповідання був визначеним адміністративним документом, однаковим як для католиків, так і для іудеїв, мусульман та інших.

Звернення новоприбулих не завжди отримували схвалення уряду. Рішенням Синоду (церковний орган управління) деякі переселенці одержували відмову [4].

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що польська громада на території Північного Приазов'я була досить протилежно налаштованою. З одного боку, існували затяті прихильники Римо-Католицької церкви, а з іншого – переселенці-поляки, що прагнули перейти в православ'я і залишитися при церквах на службі. Такий антагонізм поглядів зумовлювався тим, що між представниками польської спільноти не було налагоджено ніяких зв'язків. Наголосимо, що саме у цей період відбувався наступ на католицизм і питання конфесійної належності набувало загрозливого характеру.

Переселення євреїв до Північного Приазов'я пояснюється суто колонізаційною урядовою політикою Російської імперії. Господарське освоєння цілинних земель надавало євреям можливість переселятися на територію Росії, точніше, на неосвоєні землі Північного Приазов'я.

Цікавим фактом політики колонізаційного переселення євреїв стало дотримання іудейського способу життя. Більша

частина переселенців-євреїв були вихідцями із Польщі і Білорусі.

Порівняно з іншими колоністами Північного Приазов'я (греками, поляками, німцями, чехами), єврейське переселення завдавало суттєвих незручностей через іудаїзм. Іудаїзм, як певний спосіб життя, регламентував всі сфери організації життєдіяльності єврейських поселенців. Ця релігія визначала дні, коли можна працювати, і слугувала своєрідною етикою поведінки новоприбулого населення. Саме тому однією з умов переселення євреїв на родючу землю Північного Приазов'я стало їх хрещення. У цей час створюється Товариство ізраїльських християн.

Фінансове сприяння Російського уряду спонукало євреїв до отримання певних пільг. Так, євреям було виділено спеціальні кошти на будівництво власних будинків і прожитковий мінімум на добу. Зазначимо, що їм виділялися держані землі для освоєння, але новоприбуле населення приваблював міський тип життя. Тому більшість переселенців відмовилися від земельних наділів і переселилися до міст.

Більша частина переселенців воліли осісти в Маріуполі. Хоча до складу жителів Маріуполя євреї і не ввійшли, оскільки, як зазначалося раніше, це було грецьке місто. Але євреї отримали можливість займатися там купецтвом і ремісничою діяльністю.

Намагання царського уряду залучити єврейське населення Північного Приазов'я до господарської діяльності було виражено у низці пільг. Зокрема, євреям надавалися не лише земельні наділи у безстрокове користування, а й можливість купувати землі та продавати їх на означеній території.

«Положення про євреїв» 1835 року зумовило ряд перетворень у сфері асиміляції єврейського населення. Уряд Росії відмовився від політики примусового хрещення і почав використовувати економічні важелі. Таким чином, євреї, що займалися землеробством і ремісничою діяльністю, отримали можливість навчатися у вищих навчальних закладах Російської імперії. А після закінчення мали змогу обіймати урядові посади і селитися за межами «смуги осілості євреїв».

У Маріупольському повіті єврейськими переселенцями були засновані колонії: Графська, Зелене Поле, Солодководна, Затишшя та Рівнопіль, Хлібодарівка і Надійна, що свідчило про досить велику чисельність колоністів.

Місцем головного збору єврейських колоністів були синагоги і єврейські будинки. Синагога слугувала не лише молитовним будинком, а й місцем, де відбувалися загальні збори і вирішувалися головні питання життя колонії. Зазначимо, що відкриття синагог і молитовних шкіл було строго регламентоване спеціальними наказами царського уряду.

Управління єврейською громадою здійснювали рабин, староста, скарбник та вчений. Рабин – духовний наставник єврейської громади; староста – вибірний голова громади; учений займався питаннями тлумачення віри. Доцільно відзначити, що саме рабином, старостою, скарбником і вченим наприкінці кожного місяця до метричних книг заносилися дані про кількість новонароджених.

Невід'ємною частиною життя єврейської громади було поховальне братство. Після смерті одного з членів общини спеціальна служниця цього братства обходила кожен двір з кухлем і прохала про допомогу небіжчику. Після цього голова братства приходив до дому померлого і визначав можливість сплати поховання його родичами. Коли єврейська сім'я була бідною, то поховання здійснювалося за рахунок общини.

Щодо освітнього процесу єврейських поселенців, то слід відмітити існування початкової школи талмуд-тори і вищої школи. Початкова школа була спрямована на самоідентифікацію єврейського населення. У цьому закладі діти вивчали основні постулати іудаїзму, вчилися читати і писати.

Для послаблення національної ідентичності єврейських колоністів російський уряд провів певні реформи в освітній сфері. Наприклад, було введено російську мову, читати тору можна було лише уривками, визначеними чинною держаною освітньою програмою [8].

Підсумовуючи вищезазначене, слід наголосити на тому, що релігійні меншини Північного Приазов'я мирно співіснували. Їх відносини були побудовані здебільшого на економічних зв'язках.

У середині XIX століття майже завершився процес освоєння Північного Приазов'я. Культури народів Північного Приазов'я зазнали певних змін і модифікацій.

Дотримання толерантного ставлення до звичаїв і традицій різних етносів та конфесій, об'єднаних спільною територією проживання, допомогло сформувати і підтримувати діалог між релігійними меншинами Північного Приазов'я.

Отже, основними чинниками, що вплинули на формування діалогічної взаємодії релігійних меншин Північного Приазов'я та становлення етноконфесійних особливостей у духовній і світських сферах, стали:

- політика Російської імперії щодо пільгового становища переселенців;
- особливості географічного розташування Північного Приазов'я;
- близькість поселень національних меншин і превалюючих етносів.

Завдяки існуванню діалогічної взаємодії між представниками різних національних меншин Північного Приазов'я у традиційному побуті та обрядовій сфері відбулися певні зміни, що безпосередньо вплинули на духовну і матеріальну культуру мешканців краю.

Перспективами подальших досліджень вважаємо розгляд адміністративних документів, що регулювали життя і взаємодію релігійних меншин Північного Приазов'я.

Література

1. Авдєєва О. С. Міжконфесійні відносини у Північному Приазов'ї : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О. С. Авдєєва ; Бердянськ. держ. пед. ун-т. – Запоріжжя, 2016 – 301 с.
2. Івацький В. І. Трансформації грецької ідентичності в українському Північному Приазов'ї / В. І. Івацький // Науковий вісник МДУ ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. – Миколаїв, 2014. – Вип. 3.37 (105). – С. 23-27.
3. Иванова Ю. В. Особенности формирования хозяйственного комплекса многонационального района Приазовья / Ю. В. Иванова // Культурно-бытовые процессы на юге Украины. – М. : Наука, 1979. – С. 74-91.
4. Кабузан В. М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX в. (1719-1858) / В. М. Кабузан. – М. : Наука, 1976. – 306 с.
5. Курінна М. А. Традиційна культура та побут чехів Північного Приазов'я останньої чверті XIX ст. – XX ст. (на матеріалах с. Новгородківка Мелітопольського району Запорізької області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец 07.00.05 «Етнологія» / М. А. Курінна ; Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології. – К., 2009. – 20 с.
6. Мариуполь и его окрестности. – Мариуполь : Типо-Литография А. А. Франтова, 1892. – 328 с.

7. Народи Північного Приазов'я / [Кочерга Б. М., Афанасьєва Л. В., Александров В. М. та ін.] ; під ред. І. П. Аносова. – К : Просвіта, 1997. – 175 с.
8. Тухватулліна О. С. Релігійне життя єврейських колоній Північного Приазов'я (XIX – початок XX ст.) / О. С. Тухватулліна // Наукові праці : науково-методичний журнал. – Миколаїв, 2011 – Вип. 142, т. 154. – С. 102-107.

И. А. Яковенко, О. В. Канарова

Диалогическое взаимодействие религиозных меньшинств в культурно-образовательных практиках народов Северного Приазовья

Мелитопольский государственный
педагогический университет имени Богдана Хмельницкого
(20, ул. Героев Украины, Мариуполь, Украина)

В статье рассмотрены исторические условия формирования этноконфессионального многообразия Северного Приазовья. Автором исследованы обстоятельства переселения колонистов на территорию Северного Приазовья. Выявлены основные факторы, повлиявшие на формирование диалогического взаимодействия религиозных меньшинств Северного Приазовья и становление этноконфессиональных особенностей в духовной и светских сферах: политика Российской империи по льготному положению переселенцев; географическое расположение Северного Приазовья; близость поселений национальных меньшинств и преобладающих этносов.

Ключевые слова: *этноконфессиональность, Северное Приазовье, религиозные меньшинства.*

I. O. Yakovenko, O. V. Kanarova

The Religious Minorities' Dialogic Interaction in Cultural and Educational Practices of North Azov Nationalities

Bohdan Khmelnytskyi State Pedagogical University
(20 Heroiv Ukrainy Str., Melitopol, Ukraine)

The author examines the historical conditions of formation of Northern Azov ethnic diversity in the article. Attention is paid to the main factors of social, religious, and economic life of the population. The researcher argues that the territory of Northern Azov includes Melitopol and Berdiansk districts of Tavrian province and Mariupol of Ekaterinoslav province.

In addition, the circumstances of colonists' resettlement in North Azov are studied. The main factors that influenced the dialogic interaction between Northern Azov religious minorities and the formation of the spiritual and secular spheres' ethnic and confessional features are considered: politics of the

empire on the immigrants' preferential status; Northern Azov's geographical location; the proximity of national minorities' and prevailing ethnic groups' settlements. Tolerant attitude towards the customs and traditions of different ethnic groups and religions united by common territory of residence, helped to form and maintain a dialogue between religious minorities of Northern Azov.

Keywords: *ethnoconfession, Northern Azov, district, religious minorities.*

References

1. Avdieieva, O. S. (2016). *Mizhkonfesiini vidnosyny u Pivnichnomu Pryazovi* [Interfaith relations in Northern Azov]. (Doctoral dissertation, Zaporizhzhia).
2. Ivatskii, V. I. (2014). T*ransformatsii hretskoi identychnosti v ukrainskomu Pivnichnomu Pryazovi* [Transformation of Greek identity in the Ukrainian Azov North]. In Naukovyi visnyk MDU im. V. O. Sukhomlynskoho: Vol. 3.37 (105) (pp. 23-27). Mykolaiv.
3. Ivanova, Yu. V. (1979). *Osobennosti formirovaniia khoziaistvennogo kompleksa mnogonatsionalnogo raiona Priazovia* [Features of the formation of economic complex of multi-national District Pryazovya]. In Kulturno-bytovye protsessy na yuge Ukrainy (pp. 74-91). Moscow: Nauka.
4. Kabuzan, V. M. (1976). *Zaselenie Novorossii (Ekaterinoslavskoi i Khersonskoi gubernii) v XVIII – pervoi polovine XIX v. (1719-1858)* [The population of New Russia (Ekaterinoslav and Kherson provinces) in XVIII – the first half of the XIX century (1719-1858)]. Moscow: Nauka.
5. Kurinna, M. A. (2009). *Tradytsiina kultura ta pobut chekhiv Pivnichnoho Pryazovia ostannoi chverti XIX st. – XX st. (na materialakh s. Novhorodkivka Melitopolskoho raionu Zaporizkoi oblasti)* [Traditional culture and life of Czechs in Northern Azov in the last quarter of the XIX – XX centuries (based on material of village Novhorodkivka of Melitopol district in Zaporozhzhia region] (Dissertation Abstract, Kyiv).
6. *Mariupol i ego okrestnosti* [Mariupol and its outskirts]. (1892). Mariupol: Typo-Litografiia A. A. Frantova.
7. Kocherha, B. M., Afanasieva, L. V., & Aleksandrov, V. M. (1997). *Narody Pivnichnoho Pryazovia* [The people of Northern Azov]. Kyiv: Prosvita.
8. Tukhvatullina, O. S. (2011). *Relihiine zhyttia yevreiskykh kolonii Pivnichnoho Pryazovia (XIX – pochatok XX st.)* [Religious life of the Jewish colony of Northern Azov (XIX – early XX century]. In Naukovi pratsi: naukovo-metodychnyi zhurnal: Vol. 142, Ch. 154 (pp. 102-107). Mykolaiv.